

PERSPECTIVE DE INTERVENȚIE PENTRU CLĂDIRI ISTORICE¹

Arh. Tudor CORĂCI

Clădirile sunt o specie arhitecturală care a apărut undeva în istorie asemenea tuturor formelor vii. Așa cum apariția primelor forme de viață nu este într-un tot cunoscută, apariția primelor forme de construcții lasă numeroase semne de întrebare.

Continuând paralela observ că formele vii, ca și cele construite, se bazează pe legi similare, în principal datorită strânsei relații pe care construcțiile o au cu oamenii. Dintre toate, legea selecției naturale se transpune cu fidelitate de la locuitori la construcții, în majoritatea caracteristicilor esențiale. Supraviețuirea celui mai adaptat — selecția naturală este cea mai importantă lege care configurează societatea umană, dar și toate elementele care o înconjoară. Particularizând discuția la clădirile istorice, monumente cu valoare istorică, arhitecturală sau pur și simplu construcții care au trecut prin perioade îndelungate, acestea sunt, înainte de toate, supraviețuitoarele vremurilor trecute. Aparent haotic și deseori aleatoriu, fondul construit este alcătuit din clădiri care, într-un fel sau altul, au rămas în picioare până în prezent. Sistemul tradițional, dezvoltat pe perioade lungi de timp, bazat pe metoda „încercare și eroare”, pare să stea la baza configurării construcțiilor și orașelor de astăzi. Bucureștiul, solicitat la încercări dificile sociale și naturale (incendii și, mai ales, cutremure) aproape că nu reușește să aibă în zona centrală măcar o stradă fără construcții a căror dată de construire să nu varieze cu un secol. Prin alăturări surprinzătoare, fronturile de construcții însumează clădiri din perioade diferite, cu sau fără valoare arhitecturală. Fotografiiile de epocă ne arată clădiri aflate în vecinătatea altora care mai există și azi, a unor construcții poate mai rezistente sau mai valoroase arhitectural, dar care totuși nu mai există.

Criterii ca rezistența fizică, rentabilitatea, valoarea identitară sau șansa de a nu fi bombardată în război, de a nu fi într-o zonă cu risc seismic ridicat, de a nu se afla pe traseul unei noi artere de circulație au stat la baza „selecției naturale” a construcțiilor existente.

Adaptabilitatea este noțiunea care a stat la baza supraviețuirii clădirilor oricărui oraș iar criteriile în baza cărora se realizează această adaptare sunt cele care contează pentru salvarea

elementelor de valoare. Identitatea, nostalgia originilor, sunt concepte în jurul cărora se orientează întreaga teorie de protecție a patrimoniului. Credința că societatea se construiește având ca bază generațiile anterioare, face necesară păstrarea identității. În cazul construcțiilor, identitatea este ansamblul de date prin care clădirea se definește. Acestea pot fi proprii clădirii – fizice, cum ar fi volumetria, forma, culoarea, diverse tipuri de detalii sau atribuite „la figurat”. „Atribuirea” identității se face prin relaționarea clădirii la diverse momente istorice, prin fotografii de epocă, prin experiența individuală a persoanelor în vârstă sau prin experiența individuală.

Toate aceste elemente atribuite încep să capete valoare identitară în momentul în care elementele sunt relaționate de calitățile fizice ale clădirii. Elementele „figurate” au ca suport de propagare însăși elementele fizice, proprii clădirii. Această reciprocitate face foarte importantă păstrarea și restaurarea cât mai exactă și nealterată a elementelor clădirilor cu valoare istorică.

Criza identității se datorează evoluției accelerate a tehnologiei, al cărei ritm depășește pu-

Fig. 1. Funerariile regelui Ferdinand I, Curtea de Argeș, 1927.
Fotografie de epocă

Clădirea din fundal este fostul Hotel Regal, reședința ocazională a regilor României, păstrată în forma modificată și în prezent. Se poate presupune că poza încadrează participanții la funeralii și una din clădirile cele mai reprezentative ale localității, alegerea hotelului regal nefiind deloc aleatorie, acesta având o valoare identitară crescută pentru localitate.

terea de acceptare și adaptare a societății. Cu greu ne putem identifica prin clădiri moderne, contemporane. Identitatea arhitecturală rămâne în apanajul construcțiilor secolului al XIX-lea și anterioare acestuia. Pe măsură ce zonele istorice se restrâng suntem condamnați ca populație aflată în constanța demografică sau în creștere (niciodată în scădere) să împărțim din ce în ce mai puțin (material identitar-istoric) la din ce în ce mai mulți². Problema este cu atât mai acută în România care, comparată cu alte țări cu un trecut medieval, renașcentist sau clasicist dezvoltat, are un număr restrâns de clădiri protejate și cu valoare reprezentativă. Dată fiind relația de inversă proporționalitate dintre numărul clădirilor istorice și valoarea acestora, în România ne confruntăm cu un număr restrâns de clădiri cu valoare istorică, încadrate sau nu în categoria clădirilor monument, ceea ce le conferă mai multă importanță și ace mai necesară prezervarea lor într-un stadiu cât mai apropiat de cel original.

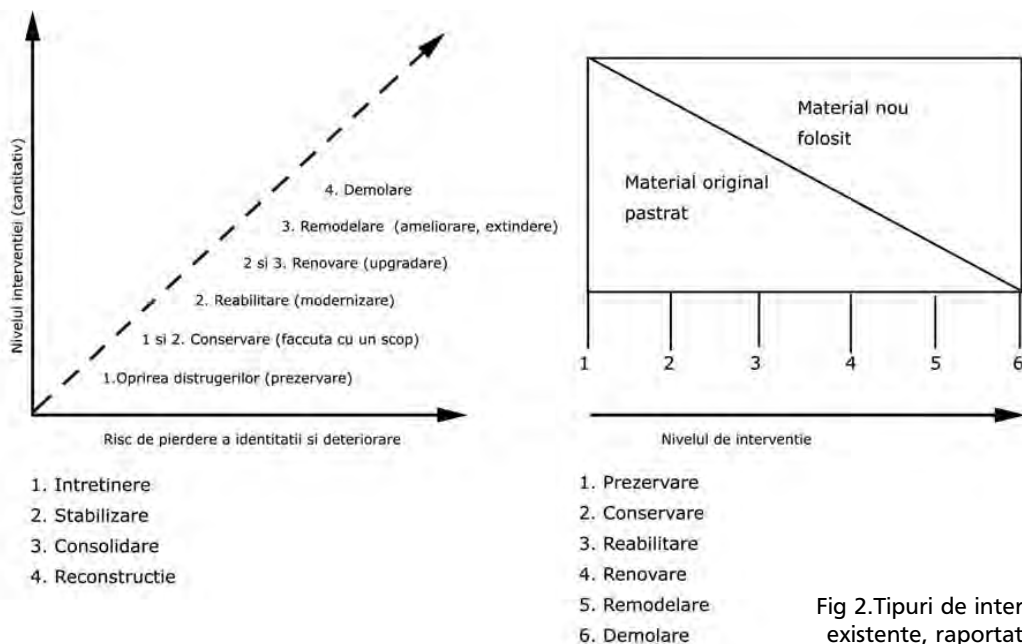

Fig 2. Tipuri de intervenție pe clădiri existente, raportat la procentul de material original înlocuit³

În acest context, intervențiile de adaptare în vederea supraviețuirii construcțiilor monument devin foarte dificile, neapărat necesară fiind stabilirea elementelor reprezentative din clădire, văzute în sens global (atmosfera interioară și exterioară, compoziție etc.) nu doar punctual (fațada, balustrada, stucaturi etc.).

Conform graficelor din Figura 2, sunt relaționate diversele tipuri de intervenție la amploarea lucrărilor și cantitatea materialului dislocat. Trecând de la preservare, în care se încearcă doar oprirea degradării construcției, la conservare, reabilitare, renovare, remodelare, se poate ajunge la demolare parțială și totală, unde cantitatea de material original dislocat este maximă. Evident, cantitatea de material original păstrată nu este neapărat într-o relație de proporționalitate (greu de cuantificat în orice situație) cu elementele de valoare pentru comunitate, dar poate funcționa în majoritatea situațiilor ca un indicator pentru evaluarea intervenției asupra clădirii. Șansa clădirii de a-și păstra vizibile ideile și cultura perioadei în care a fost construită scade pe măsură ce intervențiile dislocă mai mult material original, în majoritatea situațiilor noile materiale introduse diferențiindu-se de cele autentice fie prin tip, fie prin punerea în operă.

Arhitectura se compune din două aspecte total diferite. Cel formal, fizic al locuirii spațiilor și cel juridic, al normelor interne de funcționare și externe de relaționare cu spațiile învecinate. Analiza critică a intervențiilor asupra clădirilor istorice include un aspect foarte important: stabilirea, în funcție de criterii bine stabilite, a impactului noilor intervenții asupra populației. Riscul este cel de creare a unui precedent juridic în urma căruia să se permită realizarea unor soluții similare necorespunzătoare în cazul unor situații similare (de sit, clădire și tip de intervenție). Posibilitatea declanșării unei acțiuni în lanț, în cazurile nefericite, ar putea duce la repetarea erorilor comise⁴. Dacă într-o situație s-a permis supraetajarea unei construcții istorice cu 3 etaje (cu efect dezastruos asupra caracterului clădirii) și realizarea nu a fost corect evaluată, riscul apariției altor clădiri similare, în baza aceleași legi este foarte mare. În aceste situații, în fenomenul de „selecție naturală” a clădirilor trebuie introdus și respectat aspectul identității și reprezentativității construcțiilor. Aspectul economic, deseori cel mai important în această selecție, nu este negat, zonele istorice cu un caracter puternic fiind zone ce atrag venituri din turism și din firme care vor să-și asocieze imaginea cu istoricul și calitățile estetice ale zonei și pentru care calitatea spațiilor devansează necesitatea rentabilizării terenului prin construirea unei suprafețe cât mai mari.

Pentru analizarea intervențiilor asupra clădirilor istorice am enunțat **șapte criterii** organizate în ordinea importanței și a impactului pe care îl au asupra construcțiilor care, dezvoltate, pot duce la un sistem de analiză eficient în tratarea problemei păstrării identității prin construcții.

Continuarea locuirii în spațiile istorice sau participarea la istorie

Acest criteriu este menționat și în Carta de la Veneția. Valoarea clădirilor este strâns legată de modalitatea în care forma în plan, volumetria și fațada răspund cerințelor funcționale și sociale ale perioadei lor de utilizare. Odată separată clădirea de funcționarea ei și de logica ei constructivă, o mare parte a caracterului ei se pierde iar puterea ei de reprezentativitate pentru o societate se diminuează. În cazul clădirilor monument de mare importanță (națională, cat. A), unde intervențiile urmăresc păstrarea caracterului unui moment sau perioade foarte importante, păstrarea funcțiunii originare și a funcționării pentru care a fost proiectată este o condiție sine qua non. Pentru clădirile cu putere de reprezentare mai mică (locală, cat. B), conversia funcțiunii trebuie să țină cont de repartiția anterioară a spațiilor pentru a se putea continua efectiv locuirea spațiilor. Cu cât dislocarea materialului original este mai mare și compartimentarea spațiilor modificată, „continuarea” locuirii spațiilor este periclitată. În majoritatea intervențiilor actuale asupra clădirilor istorice din România se consideră ca element de valoare doar decorațiile fațadei, interiorul fiind complet neglijat. În consecință, fațada este păstrată, iar interiorul demolat și înlocuit cu o structură și partiu nou. Adecvarea construcției la cerințele funcționale actuale este o necesitate, dar în cazurile unor construcții cu spații interioare reprezentative intervenția trebuie să facă anumite compromisuri pentru „continuarea locuirii”.

Armonizarea intervenției și diferențierea noului de existent

Aceste două criterii sunt menționate ca principii de bază și în Carta de la Veneția. Ele se aplică în principal la clădirile ce au necesitat mărirea suprafeței utilizate. Un element în armonizarea extensiei cu existentul este linia îmbinării dintre cele două corpuri, atât la nivelul fațadei cât și din punct de vedere al percepției spațiilor interioare.

Raportul dintre elementele noi și cele vechi, autentice

Acest criteriu este o completare la ultimele două. Părțile autentice trebuie să se situeze pe o poziție dominantă în raport cu cele nou introduse. Raportul vizual dintre aria fațadei extensiei și cea a clădirii istorice, poziționarea acestora (respectarea axelor de simetrie sau a tectonicii ?) stabilesc la nivel inconștient elementul central al compoziției. Clădirea istorică trebuie să fie elementul central al compoziției, stabilit în cazul cel mai delicat al extensiilor pe verticală prin raportul suprafețelor de fațadă sau prin cel al nivelului detalierii. În multe situații, din nevoia de adaptare la cerința crescută de suprafață utilă, extensia depășește cu mai multe etaje clădirea care a fost extinsă, fapt care duce la diminuarea importanței din punct de vedere vizual a clădirii istorice și deci la o scădere a expresivității ei.

Conturul clădirii

Conturul clădirii, proiecția plană a volumului construcției pe planul secund (reprezentat de alte construcții sau pur și simplu de cer) reprezintă în multe situații elemente distinctive ale zonelor istorice, care contribuie la ambient. Conturul poate fi generat de turlele bisericilor și acoperișurile lungi cărămizii (centrele medievale de tip germanic), prin decuparea pe planul secund a minaretelor și a discontinuității fronturilor (orașele islamice). Zonele istorice din București au un contur specific la care orice intervenție trebuie să se raporteze. Problematică sunt, în special, extensiile pe verticală, caz în care discordanța dintre finisajele moderne și cele tradiționale duce la alterarea conturului istoric al orașului.

Studiul nu evaluează clădirile din punct de vedere al calității arhitecturale globale a construcțiilor, de interes pentru prezenta lucrare fiind doar exemplificarea criteriilor de intervenție pe clădiri istorice. Majoritatea exemplurilor se află în zone protejate, dar nu sunt clădiri monument istoric, nefiind supuse legilor în vigoare de protecție a monumentelor și nici acelorași etape de avizare. Cum am afirmat și din titlu, analiza se orientează spre clădiri „istorice”, un termen vag ce definește în mare clădirile premergătoare celui de-al doilea război mondial. Pentru păstrarea și restaurarea lor, argumentul principal rămâne evaluarea reprezentativității clădirii și a capacității construcției de a avea valoare identitară pentru societatea actuală, incluzând în calculul intuitiv o valoare cantitativă bazată pe creșterea importanței invers proporțional cu numărul construcțiilor similare.

Pentru evidențierea criteriilor am selectat trei exemple apreciate pozitiv și trei exemple care nu au respectat la mai multe capitole criteriile enunțate anterior.

Bursa de mărfuri a Bucureștiului, situată în zona industrială Rahova, restaurată în anul 2008, a suferit intervenții majore prin demolarea structurii interioare, reconfigurare, extindere și reconstrucție a interiorului, fapt ce a dus la diminuarea cantitativă a materialului original. Totuși, restaurarea excepțională a fațadei, a decorațiilor și folosirea de materiale cât mai apropiate de cele originare îi conferă construcției continuitate, numeroasele elemente păstrate conferind identitate clădirii.

Extensia pe verticală se transpune pe fațada principală printr-o fereastră deasupra cornișei. Retras de la fațada clădirii și amplasat în spatele ornamentelor cornișei, noul registru supraînălțat învelitoarea, păstrându-i însă aceeași formă și același contur. Printr-o prezență discretă, intervenția se armonizează cu existentul, accentuează orizontalitatea cornișei, sunt puse în operă materiale contemporane pentru diferențierea clară a extensiei de autentic. Ca un element de finețe, la interior, cămășuiala de beton a fațadei este despărțită de partea de cărămidă printr-un nut tocmai pentru a marca aceasta diferențiere necesară între nou și vechi.

Un alt exemplu pozitiv îl reprezintă **extinderea Hotelului Ramada Majestic** de pe Calea Victoriei. În cadrul intervenției, a fost restaurat corpul de clădire existent, păstrându-se majoritatea elementelor originare. Necesitatea de suplimentare a numărului de camere s-a realizat printr-o extindere pe orizontală spre Calea Victoriei. Particul original a fost păstrat iar extensia adăpostește aceeași funcțiune, continuându-se astfel funcțiunea de hotel în această poziție importantă a Bucureștiului. Pentru armonizarea extensiei cu partea existentă s-a preluat caracterul clădirii istorice pentru a fi redat într-o manieră prelucrată și contemporană. Preluarea unui ritm accelerat al ferestrelor (fără a fi identic!), continuarea balconului de la al cincilea nivel pentru a rupe monotonia fațadei, continuarea cornișei contribuie la o integrare formală de excepție într-o zonă sensibilă a orașului. Remarcabilă este linia de îmbinare dintre extensie și corpul clasicist, o bandă de sticlă neutră și retrasă cu 1,5 metri de la front pentru a se marca fără nici un echivoc schimbarea limbajului de exprimare.

În mod similar, **extensia pe orizontală a Bibliotecii Central Universitară** a continuat ritmul pe orizontală al ferestrelor într-o manieră originală, fără a se face pașă. Este remarcabilă poziționarea noii construcții în raport cu cea existentă, în retragere cu doi metri de la frontul străzii pentru a lăsa ca element dominant spre Piața Revoluției construcția de patrimoniu.

Fig. 3 Bursa de mărfuri București

Fig. 4 Hotelul Ramada (Majestic)

Fig. 5
Biblioteca Centrală Universitară, extindere

Păstrarea caracterului istoric prin continuarea locuirii
(participarea la istorie)
Armonizarea intervenției cu existentul
Plasarea elementelor autentice pe o poziție dominantă
Diferențierea noului de existent (textură, volum)
Păstrarea conturului (liniei) clădirii
Păstrarea în cât mai mare măsură a materialului existent.

Fig. 8. Hotelul Continental

Păstrarea caracterului istoric prin continuarea locuirii
(participarea la istorie)
Armonizarea intervenției cu existentul
Plasarea elementelor autentice pe o poziție dominantă
Diferențierea noului de existent (textură, volum)
Păstrarea conturului (liniei) clădirii
Păstrarea în cât mai mare măsură a materialului existent.

Fig 7.
Construcție de secol XIX în vecinătatea Pieței Romane

Fig. 6. Clădiri pe malul Dâmboviței,
între zona Lipscani și Piața Unirii

Păstrarea caracterului istoric prin continuarea locuirii
(participarea la istorie)
Armonizarea intervenției cu existentul
Plasarea elementelor autentice pe o poziție dominantă
Diferențierea noului de existent (textură, volum)
Păstrarea conturului (liniei) clădirii
Păstrarea în cât mai mare măsură a materialului existent.

Un exemplu mai puțin reușit este cel al **clădirilor care, în vecinătatea Hanului lui Manuc reprezintă trecerea de la zona Lipscani la cea a Pieței Unirii**. Demolarea completă a structurii originare și modalitatea noii intervenții au făcut ca fațadele restaurate (într-o manieră îndoielnică) să nu participe deloc la „viața” noilor construcții, rămânând doar o mască prin intermediul căreia noua construcție se deschide spre piață, continuitatea locuirii rămânând doar în stadiul strict al utilizării aceluiși lot.

Extinderea pe verticală cu trei niveluri provoacă o disonanță din punct de vedere al elementelor dominante, raportul pe fațadă fiind de unu la unu, cu elementul nou deasupra dar mai puțin ornamentat. Retragera aleasă prin oblicizarea fațadei nu reușește să se armonizeze deloc cu cele două clădiri istorice, după cum se remarcă și din imagine reprezentativ pentru zonă fiind învelitorile din tablă cu o pantă mică.

Extensia acestei construcții de secol XIX din vecinătatea Pieței Romane este mai puțin dăunătoare pentru caracterul zonei datorită caracterului ei efemer. Surprinzătoarea soluție aleasă pentru intrarea unei cafenele obținează aproape în totalitate fațada originală, transformată în accesoriu decorativ pentru interior. Deși clădirea nu este monument istoric, ea este una din cele mai vechi clădiri din zonă, supraviețuind importanțelor modificări ale arterelor de circulație precum și perioadei de construcție a Bulevardului Magheru. Plasarea elementelor autentice în plan secund se face într-o manieră agresivă, rolul important al identității istorice fiind înlocuit cu o ironie arhitecturală.

De altă natură este **intervenția asupra intrării Hotelului Continental** de la intersecția Căii Victoriei cu Strada Ion Câmpineanu. Refuzând o intervenție cu aspect contemporan, proiectanții au optat pentru o pasișă paseistă în care elementele existente ca bosajele sau ancadramentele sunt preluate și continuate să decoreze noua intervenție. Deranjantă este poziționarea noii intervenții, la nivelul parterului obturând vederea către primul etaj (piano nobile), cel mai amplu și frumos decorat. În acest fel, preluarea strictă a elementelor decorative nu face decât să accentueze o greșeală de substrat și să creeze confuzie la nivelul pivitorului.

Problema intervențiilor pe clădiri istorice se regăsește în cea a păstrării identității văzută la toate nivelele acesteia: microsocioal, al eului, și macrosocioal, al regiunii sau națiunii. Consider că definirea indivizilor nu poate fi decât o sumă a trecutului și prezentului, motiv pentru care clădirile istorice devin elemente importante ale societății. Eventualele intervenții pe aceste clădiri pot diminua caracterul lor reprezentativ, ceea ce ar putea duce, în ultimă instanță, la

nemulțumiri sociale și criză identitară. Lucrarea de față a evidențiat o serie de criterii de analiză a intervențiilor asupra clădirilor istorice, acceptându-se nevoia adaptabilității clădirilor la cerințele sociale, tehnice și economice actuale. Evitarea creării unui precedent juridic în cazul avizării proiectelor ce dăunează construcțiilor cu valoare identitară este o prioritate în vederea obținerii unui echilibru între prezent și trecut la nivelul societății și individului.

Note

- 1 Lucrarea de față a stat la baza elaborării proiectului de reabilitare a fostului Hotel Regal din Curtea de Argeș, proiect întocmit în anul 2009, (împreună cu arh. Alexandra Dugan și Arh. Elena Cazacu) și prezentat în cadrul conferinței „Valori de Patrimoniu în Arhitectura Contemporană” (februarie 2010)
- 2 Koolhaas, Rem, *Mutations*; Actar; pag. 722
- 3 Douglas James, *Building Adaptation* (second edition), Elsevier, 2007, tradus de autorul lucrării
- 4 Desigur, fiecare situație este diferită de celelalte, dar o metodă de verificare preliminară ar fi imaginarea unei situații în care toate clădirile de aceeași natură cu cea în cauză ar suferi modificări similare. Luând exemplul clădirilor de pe cheiul Dâmboviței din vecinătatea Hanului lui Manuc și extrapolând la clădirile istorice cu un etaj din București, ar rezulta zone istorice doar cu fațade păstrate cu ornamente și decorații

Bibliografie

DOUGLAS, James, *Building Adaptation*, Butterworth-Heinemann, 2006
Koolhaas, Rem, *Mutations*, Actar
MIHĂILESCU, Marga, *Studiu Istoric Arhitectural Imobil Str. Negru Vodă nr. 6-8, Curtea de Argeș*, 2009
NISTOR, Sergiu, *Conservarea Patrimoniului*, Note de Curs 2002-2003, Biblioteca UAUIM București
SEMES, Steven, W. *The Future of the Past: A Conservation Ethic for Architecture, Urbanism and Historic Preservation*, W. W. Norton & Company, 2009
WEEKS, KAY, D. *Preservation Concerns. New Exterior Additions to Historic Buildings*
<http://www.nps.gov/hps/TPS/briefs/brief14.htm>